

تعیین کنندگی عملیات والفجر ۸ و به هم خوردن موازنه به نفع ایران

حسین اردستانی*

<p>پس از فتح خرمشهر، عملیات‌های خیبر و بدر (به‌خصوص خیبر) موجب انفعال عراق و برتری جمهوری اسلامی ایران شد، اما هیچ یک از عملیات‌های انجام‌شده در مقطع پس از فتح خرمشهر تا فاو، دارای نتایجی نبود که بتواند برتری تعیین‌کننده‌ای را نصیب ایران کند. از این رو سپاه پاسداران انقلاب اسلامی پس از یک سال اقدامات فشرده، عملیات والفجر ۸ را بهمن ماه ۱۳۶۴ در منطقه فاو اجرا کرد. ابتکار ویژه این اقدام، عبور از اروندرود و فریب ارتش عراق در مکان حمله اصلی و پدیده جدیدی به نام غواص بود. عبور از رودخانه اروند آن هم با ابتدایی‌ترین تجهیزات و امکانات، نبوغ و انگیزه پایان‌ناپذیری را نشان می‌داد که غیرقابل کنترل به نظر می‌رسید. ارتش عراق که تصور نمی‌کرد عبور از اروندرود امکان‌پذیر باشد، در حالت غافل‌گیری مطلق با این اقدام مواجه شد و ناگزیر با واگذار کردن شهر فاو، در پشت کارخانه نمک - که در شمال شهر قرار داشت - مواضع پدافندی اتخاذ کرد و با آنکه حملات بسیاری را در مدت ۷۵ روز انجام داد، موفقیتی کسب نکرد. مقاله پیش رو ضمن بررسی سیر طرح‌ریزی و اجرای عملیات والفجر ۸، تاثیر فتح فاو را در تغییر موازنه جنگ به سود ایران مطمح نظر قرار داده است.</p>	چکیده		
واژه‌های کلیدی: جنگ ایران و عراق، عملیات تعیین‌کننده، عملیات والفجر ۸، عبور از اروند.			

مقدمه

اسلامی بود که از طریق ایجاد استحکامات و موانع در زمین، بمباران مناطق صنعتی و اقتصادی و مسکونی، حمله به نفتکش‌ها و کشتی‌های تجاری و بمباران پایانه نفتی جزیره خارک انجام می‌شد. در این مقطع، پس از اجرای عملیات والفجر مقدماتی و والفجر ۱، سپاه با به‌کارگیری ابتکاری جدید در جنگ، بار دیگر عراق را ناچار به سرمایه‌گذاری بسیار برای مقابله با آن کرد. این ابتکار، عملیات در مرداب‌های هورالهوریزه و اجتناب از جنگ در زمین پرمناخ

سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۴ مقطع خاصی از جنگ بود که در طول آن، ایران و عراق دو نوع راهبرد نظامی را اتخاذ کردند؛ عراق پس از آنکه خرمشهر را از دست داد، راهبرد "دفاع مطلق" را در زمین برگزید و در هوا و دریا از راهبرد هجومی تبعیت کرد. هدف‌های این راهبرد جدید جلوگیری از پیشروی ایران، فشار روانی و اجتماعی بر دولت ایران، بین‌المللی کردن جنگ و کاهش توان اقتصادی جمهوری

* استاد دانشگاه و مسئول مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

هدف تصرف شهر بندری فاو طراحی گردید و با موفقیت کامل انجام شد.

هدف‌ها و جایگاه عملیات در راهبرد نظامی ایران

در جنگ ایران و عراق، به موازات تداوم جنگ، تحقق راهبرد جنگ پیچیده‌تر می‌شد. از سوی دیگر، حفظ ابتکار عمل و اجرای عملیات بزرگ که نقش تعیین‌کننده‌ای در موازنه سیاسی - نظامی جنگ داشته باشد، یک ضرورت مبرم برای کشور و انقلاب بود. این برتری در موازنه، به میزان بسیار زیادی بستگی به عملیات‌هایی داشت که در آن تمام توان دشمن به رویارویی فراخوانده شده، منهدم می‌گردید. در واقع، انهدام دشمن و تصرف زمین‌های راهبردی از جمله هدف‌های اساسی جنگ محسوب می‌شدند. از این رو، عملیات والفجر ۸، در جهت تحقق راهبرد تنبیه متجاوز، در بعد نظامی و به‌ویژه در بعد سیاسی، اهمیت بسیاری داشت.

از نظر هدف، تسلط بر منطقه جغرافیایی شمال خلیج فارس و شهر فاو، اهداف سیاسی - نظامی ویژه‌ای را محقق می‌ساخت که مهم‌ترین آنها عبارت بودند از:

۱. انهدام سکوها و پرتاب موشک.
۲. تصرف شهر فاو.
۳. تأمین خورموسی و تردد کشتی‌ها به بندر امام خمینی.
۴. تسلط بر اروندرود.
۵. تهدید بندر ام‌القصر.
۶. هم‌مرزی با کویت.^(۱)
۷. مسدود کردن راه ورود عراق به خلیج فارس.

علل و دلایل انتخاب منطقه

انتخاب منطقه عملیاتی فاو، نتیجه ابتکارات و تدابیری جدید بود. در واقع، مسئولان و فرماندهان جنگ با جایگزین کردن متغیرهایی چون انتخاب نوع زمین به منظور محدود کردن قدرت دشمن و استفاده صحیح از اصول غافل‌گیری در رعایت حفاظت و انحراف ذهنی دشمن،

بود که عملیات خیبر و بدر نمونه‌های مشخص آن بودند. این دو عملیات، به‌خصوص خیبر، موجب انفعال عراق و ایجاد نگرانی در میان حامیان منطقه‌ای و بین‌المللی او شد. از طرف دیگر، جمهوری اسلامی با این اقدام، همچنان ابتکار عمل و برتری نظامی - سیاسی را برای خود حفظ کرد و زمینه اجرای عملیات‌های بعدی را، با تجربه عملیات در هور فراهم کرد. به‌هر ترتیب، با وجود حفظ ابتکار عمل از سوی ایران، هیچ‌یک از عملیات‌های انجام‌شده در مقطع پس از فتح خرمشهر تا فاو، نتایجی در بر نداشت که برتری تعیین‌کننده‌ای را نصیب ایران کند. بنابراین، ضرورت داشت راهکار جدیدی به کار گرفته شود که با آنچه از اول جنگ تا آن زمان به وقوع پیوسته بود، متفاوت باشد و ذهن فرماندهان نظامی عراق - که با عملیات‌های کلاسیک و مردمی ایران آشنا بودند - قادر به پیش‌بینی آن نباشد تا از این طریق ضریب احتمال پیروزی کامل بیشتر باشد و به‌واسطه آن بتوان بر اوضاع سیاسی، جو داخلی و "دفاع مطلق" عراق که تا این زمان به‌طور نسبی مانع پیشروی‌های تعیین‌کننده رزمندگان اسلام شده بود، فائق آمد.

از نظر سیاسی، در فاصله میان عملیات‌های بدر و والفجر ۸ مسائل گوناگونی فراروی تصمیم‌گیرندگان سیاسی - نظامی کشور قرار داشت که عبارت بودند از:

۱. جنگ نفتکش‌ها و حمله هوایی عراق به مناطق مسکونی، صنعتی و جزیره نفتی خارک.
۲. درخواست‌های صلح از جانب کشورهای منطقه و کشورها و مجامع عمومی.

۳. کمک‌های مالی و تسلیحاتی به رژیم عراق؛ طبق اخبار منتشر شده، کشور عربستان و شیخ‌نشین‌های جنوب خلیج فارس ۲۹ میلیارد دلار در اختیار رژیم عراق قرار دادند. همچنین علاوه بر کمک‌های تسلیحاتی شوروی (سابق)، آمریکا نیز ۴۸ فروند هلیکوپتر دیل ۲۱ در اختیار عراق قرار داد.^(۱)

۴. توافق آمریکا و شوروی (سابق) در مورد ممانعت از شکست عراق در مقابل جمهوری اسلامی ایران.
در جو سیاسی - نظامی مورد اشاره، عملیات والفجر ۸ با

زرهی به راحتی میسر نمی‌باشد. زمین‌های دیگر این منطقه نیز شوره‌زار است که بر اثر بارش باران به شدت لغزنده می‌شود و تردد وسایل نقلیه را با مشکل مواجه می‌سازد. در مجموع، منطقه والفجر ۸ ویژگی‌هایی داشت که اجرای عملیات را برای جمهوری اسلامی ایران میسر ساخت.

طرح مانور

در طرح ریزی مانور عملیاتی والفجر ۸ دو عامل به‌طور قابل ملاحظه‌ای مؤثر بود: ۱. تجارب عملیات بدر. ۲. پیچیدگی‌ها و ویژگی‌های خاص این عملیات. اگر سپاه تجربه گران‌بهای عملیات‌های خیبر و بدر را در هورالهیوزه نداشت، قطعاً عملیات والفجر ۸ موفق نمی‌شد و پیروزی آن نیز تضمین کمتری می‌یافت.^(۴) پیچیدگی‌ها و ویژگی‌های خاص این عملیات به گونه‌ای است که محسن رضایی فرمانده سپاه پاسداران، در جمع فرماندهان می‌گوید:

«در این عملیات بایستی کل

تجارب جنگ به کار گرفته شود: جنگ شهری، جنگ در دشت، جنگ در آب و...»^(۵)

درواقع عملیات فاو، عرصه بروز همه قابلیت‌های نظامی و ابتکار عمل و نیز پذیرش خطر از طرف سپاه برای پیشبرد اهداف انقلاب بود. در مبحث طرح مانور چند موضوع حائز اهمیت بود که درباره آنها ساعت‌ها بحث کارشناسی انجام شد. اهم این موضوعات عبارت‌اند از:

۱. آگاهی از چگونگی و حالت‌های خاص آب اروند در نوبت‌های خاص هفته، ساعت، شب و روز و...
۲. عملیات عبور غواص‌ها از رودخانه.

انجام‌دادن تحرکات فریب و عوامل دیگر، بر مشکلات و کمبودها فائق آمدند و سرانجام، این عملیات پیروزی عظیمی را با حداقل امکانات در برابر ارتش به مراتب قوی‌تر و مجهزتر عراق به ارمغان آورد.^(۳) مهم‌ترین علت انتخاب فاو برای عملیات، نوع و ویژگی‌های زمین بود. وجود آب در جنوب، شرق و غرب منطقه عملیاتی و مواجهه با دشمن فقط در شمال منطقه، همچنین امکان اجرای آتش سبک و پرحجم توپخانه و ادوات از آبادان تا فاو بر روی ستون‌های دشمن از جمله ویژگی‌های منطقه فاو است که موجب انتخاب آن گردید. به علاوه، محدود بودن زمین راهبردی منطقه فاو که کمیته محدود و کیفیتی بالا داشت، در این انتخاب مؤثر بود. افزون بر اینها، تصور نکردن عبور ایرانیان از اروند به دلیل شناخت نداشتن از توانایی‌های ایران، تجربه عملیات‌های خیبر و بدر در ذهن دشمن و نیز ارزشمند بودن هدف به لحاظ سیاسی و نظامی، از جمله عوامل دیگری بودند که در انتخاب شهر فاو برای عملیات در نظر گرفته شدند.

موقعیت منطقه

منطقه عملیاتی، در جنوبی‌ترین قسمت خاک عراق و در شمال خلیج فارس قرار دارد. این منطقه را از سه محور آب فراگرفته است؛ رودخانه اروند در شرق، خور عبدالله در غرب و خلیج فارس در جنوب آن قرار دارد. ساحل شرقی و غربی رودخانه اروند را نخلستان پوشانده است و ساحل دو طرف، به وسیله نهرهای متعددی به اروندرود متصل می‌شوند.

در ایران، رودخانه بهمن‌شیر به موازات اروندرود، به خلیج فارس منتهی می‌شود. در شمال این منطقه شهرهای آبادان و بصره قرار دارند که به وسیله جاده خسروآباد در ایران، و جاده‌های البجار، فاو - بصره و ام‌القصر در عراق، با فاو مرتبط می‌شوند. همچنین در این منطقه دریاچه (کارخانه) نمک وجود دارد که با داشتن سیل‌بندهای متعدد، مهم‌ترین عارضه به حساب می‌آید. در این محل، به دلیل نمکزار بودن، زمین باتلاقی است و امکان استفاده از ادوات

علی‌رغم حفظ ابتکار عمل از سوی ایران، هیچ‌یک از عملیات‌های انجام‌شده در مقطع پس از فتح خرمشهر تا فاو، دارای نتایجی نبود که قادر باشد برتری تعیین‌کننده‌ای را نصیب ایران کند.

شد تا بر این مشکل نگران‌کننده غلبه کنند. ۶ روز پس از سخنان فرمانده نیروی دریایی، در جلسه مشترک قرارگاه خاتم‌الانبیا در اهواز در تاریخ ۱۰/۲۳/۱۳۶۴، احمد غلامپور فرمانده قرارگاه کربلا، اظهار کرد:

«به‌هنگام شناسایی در حالت جزرومد آب، نیرو به چپ و راست می‌رفت، ولی [تمرین] با تجربه به این نتیجه رسیدیم که هر کجا خواستیم برویم.»^(۷)

مرحله‌بندی عملیات، پی‌بردن به نحوه عبور از رودخانه، چگونگی شکستن خط و گرفتن سرپل و چگونگی هوشیاری دشمن و تدبیر مرحله‌بندی عملیات، قطعاً نیازمند حضور در غرب اروند و شناخت بیشتر از واکنش‌های دشمن بود، اما باتوجه‌به عکس، نقشه و اطلاعات به‌دست‌آمده از زمین، درباره مرحله‌بندی عملیات بحث شد و چهار مرحله برای عملیات مشخص گردید:

۱. عبور از رودخانه و شکستن خط و پاک‌سازی سرپل به‌دست‌آمده.

۲. تصرف شهر فاو، رسیدن به خور عبدالله و استقرار در مثلثی شمال شهر که از تقاطع سه جاده البحار، فاو - بصره و جاده ام‌القصر، مثلثی شکل است. همچنین استقرار در پایگاه دوم موشکی در شمال غربی شهر فاو، بایستی در همین مرحله تحقق پذیرد. این نقطه برای داشتن جناح از دشمن بسیار مهم تلقی می‌شد.

۱. پیشروی تا ابتدای کارخانه نمک و تشکیل خط دفاعی به موازات این نقطه از ساحل تا خور عبدالله.

۲. رسیدن به زمین انتهایی کارخانه نمک و کانال انتهایی کارخانه واقع شده بر روی جاده ام‌القصر تا ساحل رودخانه؛ مأموریت مرحله اول به لشکرهای سپاه پاسداران شامل: ۷ ولی عصر (عج)، ۵ نصر، ۴۱ ثارالله، ۳۱ عاشورا، ۲۵ کربلا، تیپ‌های ۴۴ قمرینی هاشم و ۳۳ المهدی (عج)، و اگذار شد. در مرحله دوم، لشکرهای ۲۷ حضرت رسول (ص)، ۱۷ علی‌بن ابیطالب (ع) و در مرحله سوم، لشکرهای ۸ نجف و ۳۱ عاشورا برای تحقق طرح مانور در نظر گرفته شدند. در مرحله چهارم، تمام یگان‌ها موردنظر بودند.

۳. توسعه در عمق: در عملیات‌های بزرگی که پس

۳. عملیات شکستن خط و پاک‌سازی سرپل به‌دست‌آمده.

۴. مرحله‌بندی عملیات.

۵. توسعه در عمق.

۶. انهدام دشمن و ...

به‌منظور درک حالت‌های مختلف آب اروندرود، ماه‌ها تحقیق شد و با جمع‌بندی اطلاعات موجود در تاریخچه این رودخانه و نیز وضعیت جوی منطقه خسروآباد و فاو در ۲۰ سال گذشته - که از اداره هواشناسی اخذ گردید - هیچ‌گونه مشکلی به نظر نمی‌رسید.

در مورد عملیات عبور غواص‌ها از رودخانه آموزش و تمرین‌های زیادی انجام شد. این اقدام برگرفته از تجربه عملیات بدر بود. این عملیات، اوج خطرپذیری انقلابی نیروهای حزب‌اللهی و پیرو خط امام را به نمایش گذاشت. در این باره، یکی از نگران‌های اصلی، تأثیر جریان آب رودخانه اروند بر حرکت غواص‌ها و دور شدن آنها از هدف خاص و اگذار شده به آنها بود. ناخدا ملک‌زادگان فرمانده نیروی دریایی ارتش در آن زمان، پس از شنیدن سخنان مسئولان امر

درباره طرح عملیات، گفت:

«اظهارات نشان داده که اگر غواص از یک نقطه بخواهد به نقطه روبه‌رو حرکت کند بعضی وقت‌ها ۵ - ۶ کیلومتر بالا و پایین می‌رود و این بستگی به جریان آب دارد. بنابراین، در ارزیابی‌ای که لازم بود اینجا بشود، آن نیروهای خط‌شکن که بخواهند در طول (از شرق به غرب) رودخانه عبور کنند - به نظر بنده - به‌طور شناور و غواصی، امکان خیلی کمی است که موفق شوند.»^(۸)

سخنان ناخدا ملک‌زادگان باتوجه‌به جریان آب تا اندازه‌ای صحیح بود، لیکن پیگیری و تلاش نیروها سبب

در جنگ ایران و عراق، به موازات تداوم جنگ، پیچیدگی بیشتری در تحقق راهبرد جنگ به وجود می‌آمد.

از چپ: برادران غلامرضا صالحی، مصطفی ایزدی، محسن رضایی، شیخ الاسلامی و شیخ میری از دفتر فرماندهی در سنگر فرماندهی

در هر صورت، تأکید بسیاری شد که اهداف عملیات بایستی با کار و تلاش مستمر و برداشتن گام‌های بلند تحقق یابند.

علاوه بر این، موضوعات دیگری مانند آتش پر حجم ادوات و توپخانه، به کارگیری زرهی، مهندسی و عبور نیروها که از مشکل‌ترین امور عملیات به شمار می‌رفت، در طرح مانور لحاظ گردید.

وضعیت دشمن

به‌طور کلی، فرماندهان ارتش عراق آگاه بودند که ایران در فصل زمستان یک عملیات بزرگ بزرگ انجام می‌دهد. با توجه به تجربه سال‌های قبل و نیز وجود هدف‌های راهبردی در جبهه جنوب، آنان محور این حمله را در جبهه‌های جنوب می‌پنداشتند. این تصور، عمومی بود، اما دشمن به منطقه هورالهویزه در صدر مناطق دیگر توجه داشت. از جمله دلایلی که موجب می‌شد عراق حمله آتی ایران را از هورالهویزه بداند، سابقه منطقه و اجرای عملیات‌های بدر و خیبر در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ بود. علاوه بر این، تسلط نداشتن کامل عراق بر هورالهویزه و متقابلاً تسلط بیشتر ایران، عراق را در این

از فتح خرمشهر انجام شد، از یک سو، همواره میان عمق بخشیدن به عملیات و توان موجود و از سوی دیگر، هماهنگی پیشروی با پشتیبانی عملیات از نظر مهندسی و...، تعارض وجود داشت. در این عملیات توسعه در عمق و استمرار عملیات مورد توجه بود. فرمانده سپاه در این باره در جلسه‌ای با حضور فرماندهان یگان‌های سپاه می‌گوید: «ما باید روز اول و دوم حداکثر استفاده را بنماییم و همه (مهندسی ما، زرهی ما، لشکرهای ما) هنر خود را به خرج بدهیم. اگر بخواهیم دست‌دست کنیم و حالا مطمئن شویم که خط شکسته یا نشکسته، می‌شود مانند سیل بند [خط اول] عملیات بدر که تا صبح فرماندهان منتظر وضعیت بودند. صبح دیدند که عراقی‌ها کفش‌ها را گذاشته‌اند و فرار کرده‌اند و رفتیم جلو. اینجا [فاو] وقتی دشمن در دشت پراکنده شد، ما در روز می‌توانیم بجنگیم.»^(۸)

محسن رضایی در جلسه دیگری درباره استمرار عملیات با اطمینانی که در خصوص غافلگیری دشمن داشت، ضمن تأکید بر استمرار عملیات و نداشتن تأخیر در حرکت‌های بعدی، اظهار کرد: «اگر از آن طرف دشمن آماده نبود و ما نیز (حتی) لو در و بلدوزرمان از آب عبور نکرده بود، ولی تانک در دست داشتیم، باید برویم تا مرحله چهارم.»^(۹)

به‌عهده داشت.^(۱۰) لشکر ۲۶، با نیروهایی که به آن مأمور بودند، با ۲۲ گردان پیاده، یک گردان تانک و نفربر و ۷ گردان توپخانه از خط مزبور دفاع می‌کرد. همچنین ۱۳ گردان پیاده و ۲ گردان تانک نیز در احتیاط آن یگان بودند. تیپ‌های ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۱۰، ۱۱۱ و ۱۴۱^(۱۱) از جمله یگان‌هایی بودند که در اختیار لشکر ۲۶ قرار داشتند.

شرح عملیات

بعد از هماهنگ‌شدن محورهای مختلف توسط فرماندهی سپاه، در ساعت ۲۲:۱۰ مورخ ۱۳۶۴/۱۱/۲۰، با اعلام رمز، عملیات بزرگ والفجر آغاز شد. محسن رضایی فرمانده سپاه، رمز و دستور عملیات را بدین ترتیب اعلام کرد:

«بسم الله و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم. و قاتلوهم حتی لا تكون فتنة. یا فاطمة الزهرا. یا فاطمة الزهرا. این موقع، امام [خمینی] فرمان داد حکومت نظامی [شاه] باید لغو شود. شماها حکومت نظامی صدام را لغو کنید و ان شاء الله بریزید توی شهر و روستا و حکومت را به هم بریزید.»^(۱۲)

در این ساعت، در اکثر محورها، غواص‌ها که از آب بیرون آمده و زیر پای دشمن بودند، به شکستن خط و پاک‌سازی آن پرداختند و هم‌زمان، آتش پر حجم ادوات و توپخانه روی ساحل دشمن اجرا شد و بی‌درنگ نیروهای موج دوم که داخل قایق‌ها، در نهرهای منتهی به رودخانه اروند، در ساحل خودی منتظر بودند، به ساحل غرب اروند منتقل شدند و به توسعه سرپل مبادرت ورزیدند. شکستن خط و ورود نیروهای موج دوم بسیار سریع انجام شد که این امر از هم‌گسیختگی بیشتر دشمن را در پی داشت. یکی از فرماندهان عراقی در گزارش وضعیت ایجادشده، به رده بالای خود چنین می‌گوید: دشمن مانند سیل توسط قایق نیرو پیاده می‌کند و برمی‌گردد. اگر چاره‌ای نکنید، احتمال می‌رود ام‌القصر را هم بگیرند. وضعیت ما بسیار بد است.

بعد از گزارش‌های متعدد در این باره که به رده بالای فرماندهی ارتش عراق ارسال شد، صدام حسین فرمانده

اندیشه فرومی‌برد که شاید باز هم از هور به او حمله شود. همچنین، حجم فعالیت‌های جبهه خودی در منطقه هور که بیش از همه در امور مهندسی و نقل و انتقال خلاصه می‌شد، دشمن را به این جمع‌بندی رسانده بود که ایران از هور حمله خواهد کرد.

در منطقه شرق اروندرود نیز ایران فعالیت مهندسی داشت، به‌خصوص از آذرماه ۱۳۶۴ به بعد، این اقدامات افزایش یافت و دشمن نیز از این اقدامات آگاه بود، اما چند عامل سبب شد که عراق توجه جدی به تلاش‌های ایران در شرق اروند نکند: ۱. منصرف‌شدن ایران از حمله به فاو در تابستان سال ۱۳۶۳. ۲. شدت و گسترش فعالیت در هورالهویزه، به‌خصوص روی پد خندق و جزایر مجنون. ۳. دشمن توانایی‌های تجهیزاتی ایران را کمتر از آن می‌دانست که بتواند از رودخانه اروند عبور کند. ضمن آنکه تحلیل کلاسیک دشمن از رودخانه اروند، این موضوع را تشدید می‌کرد. که امکان حمله ایران از اروندرود وجود ندارد بنابراین، دشمن اقدامات خودی را ملاحظه می‌کرد، اما تحلیل دیگری از وضعیت نظامی جبهه‌های

جنوب داشت. از این رو، حین ملاحظه این اقدامات، به تقویت محور هورالهویزه پرداخت و نیروهای سپاه را در آن منطقه به‌طور بی‌سابقه‌ای بمباران کرد. در مجموع، فرماندهان عراقی، حمله احتمالی رزمندگان اسلام را از محور فاو، فریب دانسته و علاوه بر هورالهویزه، نسبت به حوزه عملیاتی سپاه هفتم، به منطقه ام‌الرصاص بیشتر توجه داشتند.

منطقه عملیاتی فاو، در حوزه فعالیت سپاه هفتم عراق قرار داشت. پدافند این منطقه به لشکر ۲۶ پیاده واگذار شده بود و این یگان مسئولیت جنوب زیادیه تا رأس البیشه را

مهم‌ترین علت انتخاب فاو برای
عملیات، نوع و ویژگی‌های
زمین بود.

دهانه خلیج فارس با اندکی تأخیر که یکی دو یگان ایجاد کردند، تا آخر روز اول به انتهای نخلستان رسیدند و در محور مقابل شهر فاو، رزمندگان لشکر ۲۵ کربلا، شهر را دور زده، در شمال آن مستقر شدند. در محور رأس البیشه، نیروی دریایی سپاه (قرارگاه نوح) با سرعت آن منطقه را

نیروهای مسلح و رژیم عراق، خطاب به نیروها و یگان‌های مستقر در فاو این پیام را صادر کرد: «مقاوم باشید. ان شاء الله سه لشکر زرهی می‌فرستم و ایرانی‌ها را شکست خواهیم داد.»^(۱۳) به‌ترتیب، یگان‌های عمل‌کننده از محور شمال فاو تا

نقشه عملیات والفجر ۸ در منطقه فاو

می‌رفت. به همین دلیل، در گام اول، دشمن تعرض خود را از این محور آغاز کرد، زیرا اگر در این محور حساس و سرنوشت‌ساز کار نیروهای حمله‌کننده سپاه را یک‌سره می‌کرد، می‌توانست با پیشروی در محور ساحلی عقبه آنها را مقابل شهر فاو مسدود کند. بنابراین، جناح شمالی عملیات اهمیت بسیاری داشت و نیروهای خودی و دشمن در این قسمت تلاش بسیاری کردند، اما سرانجام، دشمن با ناامیدی، جهت تک خود را (در مرحله دوم) متوجه جاده استراتژیک فاو - بصره کرد.

در درون شهر فاو نیز پاک‌سازی دشمن انجام شد و حین آن، فرمانده تیپ ۱۱۱ به اسارت درآمد. هم‌زمان با این اقدام، لشکرهای ۲۷ حضرت رسول (ص) و ۱۷ علی بن ابیطالب (ع) در محور جاده ام‌القصر، مرحله دوم عملیات را آغاز کردند و تا غروب روز اول، خود را به پایگاه موشکی (دوم) واقع در شمال‌غربی شهر فاو رساندند. همچنین لشکر ۸ نجف به‌همراه لشکر ۲۵ کربلا از روی جاده استراتژیک به موازات لشکرهای ۱۷ و ۲۷ به سمت کارخانه نمک جلو رفتند و حدود ۳ کیلومتر جلوتر از شهر به انتخاب موضع دفاعی

پاک‌سازی کرد و خود را به خور عبدالله رساند. دشمن در وضعیت بسیار بدی قرار گرفته بود. نیروهایی که مقاومت می‌کردند، کشته می‌شدند و بقیه نیز به اسارت درآمدند. از این پس، مهم‌ترین موضوع؛ یعنی عبور وسایل سنگین و دستگاه مهندسی برای ایجاد سنگر و جان‌پناه و تشکیل خط دفاعی، ذهن مسئولان و دست‌اندرکاران را به خود مشغول کرد و آنان همه تلاش خود را در این زمینه به کار گرفتند. در این میان، انتقال لودر و بلدوزر بیشتر مورد توجه بود، اما شروع حالت جزر در رودخانه اروند، نبود اسکله، امکان‌پذیر نبودن نصب پل و کمبود وسایل شناور، اوضاع دشواری را نشان می‌داد.

به‌هر ترتیب، تصمیم فرماندهی آن بود که از وضع موجود نهایت استفاده شده، ضمن تلاش برای انتقال وسایل مهندسی، عملیات متوقف نگردد و به سوی هدف‌های مورد نظر پیشروی انجام شود. بنابراین، در جناح شمالی، لشکر ۵ نصر به‌همراه تیپ ۴۴ قمر بنی‌هاشم موفق شدند کنار جاده فاو - البحار مستقر شوند. این حضور، موجب امنیت جبهه خودی می‌شد و تهدید و مانع جدی برای دشمن به شمار

ساحل رودخانه اروندرود - عملیات والفجر ۸

و یگان‌های احتیاط منطقه متعرض مواضع خودی شد، اما پس از متوقف کردن تک مشترک سپاه و ارتش در محور ام‌الرصاص (شلمچه) و برطرف کردن نگرانی‌ها و تشویش‌ها درباره بصره و پس از درک جدی بودن حمله فاو و وضع موجود، از بعدازظهر روز سوم با تمام توان به موضوع فاو پرداخت. برای این منظور، لشکر گارد، تحت امر سپاه هفتم قرار گرفت و غروب این روز وارد منطقه شد و کنار کارخانه نمک، روی جاده استراتژیک مستقر شد تا صبح روز بعد پاتک خود را شروع کند. فرمانده سپاه با درک برنامه دشمن، در ابلاغی شفاهی، فرماندهان یگان‌ها را درباره اهمیت این موضوع و لزوم آمادگی توجیه کرد. وی گفت: «فرماندهی دشمن به نیروهای مخصوص صدام گفته شما بروید جلو ما نیرو وارد می‌کنیم. بچه‌ها باید اینها را بزنند، چون خط‌شکن هستند. اگر لشکر گارد منهدم شود بقیه نیروهایی که وارد منطقه می‌شوند کُپ خواهند کرد. باید از جلو و عقب همه بریزند روی سرشان... انهدام اینها خیلی تأثیر دارد. رزمندگان را آماده کنید، چون ممکن است حواسشان نباشد. باید قبل از اینکه بیایند و سازمان بگیرند خردخرد اینها را خورد.»^(۱۵)

علاوه‌براین، در این شب، فرماندهان لشکرهای امام حسین^(ع)، عاشورا، کربلا، نجف و علی‌بن‌ابیطالب^(ع) تصمیم گرفتند برای تصرف کامل خط مرحله سوم (کارخانه نمک) وارد عمل شوند. برای این منظور و نیز آگاهی از چگونگی استقرار لشکر گارد جمهوری، از سه محور، فلش حمله گذاشته شد: ۱. جاده البحار به طرف کارخانه نمک. ۲. از سمت جاده شنی به پشت نیروهای لشکر گارد. ۳. از مقابل و روی جاده استراتژیک. تاکتیک اصلی حمله به لشکر گارد، حمله از سه جناح و نفوذ در میان آنها بود. یکی از فرماندهان گردان‌های عمل‌کننده در این محور در این باره می‌گوید:

«ما وقتی به دشمن رسیدیم با روشن شدن منور و نورافکن‌های دشمن، تجمعات آنها را شناسایی کردیم و بدین ترتیب از نقاط خالی منطقه در میان آنها نفوذ کردیم و برای هر تجمع دشمن که بدون سنگر و در پناه تانک‌ها به

پرداختند تا آماده مرحله دوم عملیات شوند، اما برنامه آن بود که پیشروی تا مرحله سوم عملیات؛ یعنی ابتدای کارخانه نمک انجام شود و سپس برای مرحله آخر که تثبیت خط در انتهای کارخانه نمک بود، عملیات انجام شود. محسن رضایی فرمانده سپاه، باتوجه به وضعیت خاص دشمن به فرماندهان می‌گوید:

«دشمن الحمدلله کاملاً غافل [گیر] شده است و نیروهایی که می‌آورد با دستپاچگی و شتاب‌زدگی است، لذا شما از زمان استفاده کنید. به بچه‌ها بگویید نخواستند... به خودتان فشار بیاورید. از این سختی رد بشویم ان‌شاءالله، خدا اجر بزرگی به شما می‌دهد... اینها [دشمن] چون در منطقه گیج هستند و توجیه نیستند تا بیایند آرایش بگیرند و آماده شوند بچه‌ها می‌توانند آنها را منهدم کنند.»^(۱۶)

در روز دوم لشکرهای ۲۷ حضرت رسول^(ص) و ۱۷ علی‌بن‌ابیطالب^(ع) در محور ام‌القصر و لشکرهای ۲۵ کربلا و ۸ نجف اشرف در محور جاده استراتژیک توانستند به ابتدای خط کارخانه نمک برسند. از جناح ساحلی نیز حضور لشکرهای ۱۴ امام حسین و ۳۱ عاشورا و لشکر ۵ نصر و تیپ ۴۴ قمرینی هاشم موجب پیوستگی خط از ساحل به کارخانه نمک تا خور عبدالله شد، گرچه هنوز خاکریز و سنگر مناسب احداث نشده بود و نیروها عمدتاً از عارضه‌های محدود و جزئی زمین و نیز پشت بلندی جاده‌ها، به‌عنوان جان‌پناه استفاده می‌کردند. همچنین مختصات خط مرحله سوم به‌طور کامل تأمین نشده بود.

شروع اقدامات گسترده عراق

تا روز سوم، تحرک عراق در منطقه فاو چشمگیر نبود، زیرا غافلگیری در عملیات، احتمال‌ندادن حمله ایران در این منطقه و ناممکن بودن عبور از اروند موجب شده بود که عراق نیروی زیاد و آرایش دفاعی آنچنانی نداشته باشد و طرح‌های مقابله همچون محورهای دیگر جبهه جنوب برای منطقه فاو تهیه نکند. یگان‌های مانوری مانند لشکر گارد ریاست جمهوری نیز درباره عملیات ایران توجیه نشده بودند. از این رو، عراق تا روز سوم با لشکر

لشکر ۲۶ بگویند یک گردان مکانیزه و توپخانه بفرستد که ما را پشتیبانی کنند. باید از جاده ساحلی (البحار) نیروی کمکی برای تیپ‌های ۳ و ۴ بفرستید، هرچند گران تمام شود»^(۱۸)

فرمانده لشکر گارد در پاسخ می‌گوید: «شما با جنگ و گریز بیایید عقب، ما کاری نمی‌توانیم بکنیم»^(۱۹) پس از ابلاغ این فرمان - که حالت التماس و توصیه داشت - باقیمانده نیروهای لشکر گارد با ناامیدی به تکاپو افتادند و پس از ساعتی جنگ و گریز، حدود ساعت ۰۳:۰۰ بعد از ظهر، بعد از ۱۶ ساعت درگیری و محاصره طاقت‌فرسا توانستند از معرکه خود را نجات دهند، اما فقط تعداد کمی موفق به فرار شدند، زیرا بیشتر آنان کشته یا مجروح شده بودند و جنازه‌ها و تانک‌های سوخته اطراف جاده استراتژیک را پوشانده بود.

انهدام لشکر گارد جمهوری عراق در میان رسانه‌های غرب نیز بازتاب چشمگیری داشت که حاکی از نگرانی آنها بود. روزنامه واشنگتن پست (چاپ امریکا) در گزارش مبسوطی در این باره، نوشت: «ناظران غربی که جنگ ۵/۵ ساله ایران و عراق را زیر نظر دارند، معتقدند ارتش عراق در حمله ناگهانی زمینی، دریایی و هوایی ایران بر علیه فاو، بیش از ۱۰,۰۰۰ نفر کشته و زخمی داده است. همچنین شکست سختی به نیروهای ویژه گارد ریاست جمهوری که از قوی‌ترین یگان‌های ارتش عراق می‌باشد، وارد آمده است»

عراق پس از این واقعه، چند اقدام اساسی را دنبال کرد:

۱. بمباران عقبه‌ها و انهدام پل‌ها.
۲. حمله از محور ساحلی.
۳. بمباران شیمیایی.
۴. تقویت نیروی منطقه.

حمله از محور ساحلی با مقاومت یگان‌های آن محور؛ لشکر ۵ نصر و تیپ ۴۴ قمرینی هاشم و لشکر ۱۴ امام حسین^(ع) با شکست مواجه شد. بمباران عقبه و پل‌ها بسیار مؤثر واقع شد و ظرف چند روز، ارتباط شرق و غرب

استراحت مشغول بودند، یک دسته از نیروهای گردان را در اطراف آن مستقر کردیم»^(۱۶)

به هر تقدیر، در حالی که نیروهای لشکر گارد مشغول استراحت بودند تا صبح روز بعد سر حال و قیراق به مواضع رزمندگان اسلام حمله کنند، ساعت یک شب حمله جبهه خودی از سه محور یادشده آغاز شد. این حمله آن‌چنان غیرمنتظره بود که امکان کوچک‌ترین واکنشی از آنها سلب شد.

تلفات بالا و سردرگمی موجب شد، نزدیک صبح، لشکر گارد پس از یک درگیری تن‌به‌تن،

بدون کسب نتیجه عقب‌نشینی کند. عراق با عقب‌نشینی لشکر گارد، دستور داد برای مقابله، گلوله شیمیایی به سمت مواضع خودی پرتاب شود، اما این بار به‌اشتباه، گلوله شیمیایی میان دو تیپ از لشکر گارد منفجر شد. پس از این واقعه نیروهای عراقی وحشت‌زده و پیاپی درخواست کمک می‌کردند، ولی چون محاصره شده بودند، امکان کمک وجود نداشت. تنها کمک سپاه هفتم، فرستادن تیپ ۴۳۳ بود که با انهدام یک گردان، آنها نیز گریختند. در این میان، اجرای آتش

پرحجم توپخانه روی عراقی‌ها بسیار مؤثر بود. فرمانده تیپ ۴ گارد جمهوری در مورد آتش و وضع یگان خود به رده بالاترش چنین گزارش می‌کند: «وضع ما بسیار بد و سخت می‌باشد، آتش توپخانه روی ما بسیار مؤثر است و تلفات نفرات، با شمارش دقیقه، افزون‌تر می‌شود. فعلاً در مواضع خود مقاومت می‌کنیم ولی به داد ما برسید»^(۱۷) وی می‌افزاید:

«ما از تمام جهات و از چهار طرف در محاصره دشمن قرار گرفته‌ایم. احتیاج به یک تیپ زرهی داریم که راه باز شود. لازم است این تدابیر سریع انجام شود. به فرمانده

اگر سپاه تجربه‌گران بهای
عملیات‌های خیر و بدر را در
هوالهویزه نداشت قطعاً عملیات
والفجر ۸ موفق نمی‌شد و
پیروزی آن نیز از تضمین کمتری
برخوردار بود.

نتایج عملیات

در عملیات والفجر ۸، دو عامل تأثیرگذار بر موازنه جنگ، یعنی تصرف زمین استراتژیک و انهدام دشمن به میزان قابل ملاحظه‌ای به نفع جمهوری اسلامی ایران تحقق یافت. علاوه بر این، نتایج جزئی دیگری نیز به دست آمد که به اختصار چنین است:

در جریان عملیات، دشمن بیش از ۵۰,۰۰۰ کشته یا زخمی داشت که در میان آنها یک فرمانده لشکر و ۵ فرمانده تیپ و تعداد زیادی افسران ارشد و جزء مشاهده می‌شدند. همچنین ۲۱۳۵ نفر^(۲۵) اسیر

که در میان آنها چندین سرهنگ ستاد، سرهنگ دوم، سرگرد، افسر جز، خلبان هواپیما و بالگرد و درجه‌دار وجود داشت، به اسارت درآمدند.^(۲۱) همچنین مقادیری از تجهیزات دشمن منهدم و بخشی از آنها به غنیمت گرفته شد که مهم‌ترین آنها عبارت بودند از:

علاوه بر این، مقدار زیادی وسایل مخبراتی، سلاح‌های سبک، رادارهای مختلف و نیز سلاح‌های ضد هوایی در میان وسایل انهدامی دشمن و غنائم به دست آمده به چشم می‌خورد. در این عملیات،

یگان‌های ارتش عراق بیش از هر عملیات دیگری متحمل خسارت و آسیب شدند. در مجموع، ۱۰ تیپ پیاده،

وسایل	منهدم	غنیمتی
تانک و نفربر	۲۰۰ دستگاه	۱۰۰ دستگاه
خودرو	۵۰۰ دستگاه	۲۵۰ دستگاه
توپ	۱۵۰ عراده	۳۵ قبضه ^(۲۲)
هواپیما	۴۷ - ۴۵ فروند ^(۲۳)	— ^(۲۴)
بالگرد	۱۰	— ^(۲۵)
ناوچه جنگی	۳	— ^(۲۶)

رودخانه بهمن شیر - که عقبه جبهه فاو محسوب می‌شد - مختل گردید که با تلاش زیاد مهندسی و احداث پل‌های شناور و خاکی این مشکل حل شد. بمباران شیمیایی کارسازترین اقدام دشمن بود، وسعت بمباران آنقدر زیاد بود که منطقه وسیعی از نخلستان آلوده به مواد شیمیایی شد و در وضعیتی پیش‌بینی‌نشده و غافلگیرکننده بیش از ۱۷,۰۰۰ نفر از رزمندگان اسلام مجروح شدند. کل جبهه برای مقابله با این وضعیت بسیج شد. درمان مجروحان سربایی (جراحات اکثر مجروحان شیمیایی سطحی بود) و بازگرداندن آنها به منطقه و نیز رفع آلودگی از محیط، دو اقدام عاجل برای فائق آمدن بر وضع موجود بود که واحد بهداری و ش.م.ر. انجام دادند.

در مرحله چهارم (روز پنجم)، یگان‌های خودی توانستند تانیمه‌های کارخانه نمک و جاده ام‌القصر پیشروی کنند. عراق نیز که از حملات خود در محورهای ساحلی و جاده استراتژیکی نتیجه‌ای عایدش نشده بود، به‌طور جدی وارد کارخانه نمک و جاده ام‌القصر شد. وضعیت خاص زمین کارخانه نمک موجب شد حدود یک ماه درگیری ایران و عراق (در والفجر ۸) در این محور ادامه یابد و سرانجام موقعیت نیروهای ایرانی تثبیت شود. همچنین در محور ام‌القصر، به دلیل نرسیدن بُرد آتش خودی و نیز کمبود دستگاه مهندسی که مانع از تقویت خط به‌طور دلخواه بود، دشمن دست به حملاتی زد. اوج این حملات در تاریخ ۱۳۶۴/۱۱/۲۹ بود که خط خودی شکسته شد، اما سرانجام آن حمله نیز دفع گردید.^{**}

به‌هرصورت، منطقه عملیات والفجر ۸ تا قبل از آغاز دفاع متحرک عراق، حدود ۷۰ روز فعال بود و توان سپاه به‌طور کامل صرف آن شد. با شروع حملات جدید عراق در محورهای مختلف مرزی و نیز تثبیت منطقه تصرف شده فاو، به تدریج سپاه نیروهای خود را کاهش داد و مشغول برنامه‌ریزی برای عملیات‌های آینده شد.

** برای اطلاع از جزئیات این حمله رجوع کنید به: حسین اردستانی، "سقوط خط ام‌القصر در عملیات والفجر ۸"، فصلنامه بررسی‌های نظامی، سال چهارم، شماره ۱۴، تابستان ۱۳۷۲.

در مورد عملیات عبور
غواص‌ها از رودخانه، آموزش
و تمرین‌های زیادی صورت
گرفت. در این باره، یکی از
نگرانی‌های اصلی، تأثیر جریان
آب رودخانه اروند بر حرکت
غواص‌ها و دور شدن آنها از
هدف واگذار شده به آنها بود.

عملیات انتخاب شود که بتوان در جناح‌های محدودتری با ارتش عراق روبه‌رو شد و به اصطلاح "پیشانی جنگی" محدود باشد. منطقه فاو به‌طور استثنایی این ویژگی را داشت و در انتخاب آن به این موضوع توجه شده بود؛ زیرا وجود خور عبدالله، اروندرود و خلیج فارس در غرب، شرق و جنوب منطقه عملیات موجب می‌شد دشمن فقط از یک جناح بتواند به خط دفاعی سپاه حمله کند.^(۲۸)

آتش

از ابتدای جنگ تحمیلی، در هیچ‌یک از عملیات‌های انجام‌شده آتش مناسب در اختیار رزمندگان اسلام قرار نداشت و متقابلاً عراق به‌طور گسترده و به‌عنوان یک عامل بازدارنده قوی برای رویارویی با حملات برق‌آسای ایران از آن سود می‌جست. در عملیات والفجر ۸ با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی منطقه، تمهیدات لازم برای به‌کارگیری آتش انجام شد. به‌ویژه موقعیت منطقه باعث شد که به‌طور مؤثر از آتش ادوات و توپخانه استفاده شود.^(۲۹)

دفاع ضد هوایی

توان موشکی و پوشش هوایی مناسب منطقه به‌طور قابل توجهی فعالیت نیروی هوایی عراق را محدود کرد. مهم‌تر از آن، به‌کارگیری تاکتیک جدید برای فریب هواپیماهای عراق به‌منظور جلوگیری از حمله به سایت‌های موشکی بود. به همین منظور، سایت هاگ با توان بسیار زیادی مورد استفاده قرار گرفت و از توپ‌های ضد هوایی نیز به‌شکل انبوه استفاده شد. به همین دلیل، انهدام نیرو در عملیات والفجر ۸، در طول جنگ بی‌سابقه بود. طبق اسناد معتبر، ۴۵ تا ۴۷ فروند از هواپیماهای عراقی در این عملیات سرنگون شدند و احتمالاً تعداد دیگری نیز آسیب دیدند که توانستند خود را به داخل عراق برسانند.^(۳۰)

عبور از اروند و شکستن خط با بهره‌گیری از نیروهای غواص
به‌کارگیری غواصان در عملیات والفجر ۸ از اصلی‌ترین

کماندویی و نیروی مخصوص، ۲ تیپ زرهی، ۴ گردان ضد هوایی، ۱۰ گردان قاطع جیش الشعبی و ۵ گردان توپخانه دشمن به‌طور ۱۰۰ درصد منهدم گردیدند. علاوه بر این، ۳۳ تیپ پیاده، کماندویی و نیروی مخصوص و ۸ تیپ زرهی و مکانیزه دشمن بیش از ۶۰ درصد منهدم گردیدند که برای بازسازی و تجدید سازمان از منطقه عملیاتی خارج شدند. همچنین نزدیک به ۱۰ لشکر و ۵ تیپ کماندو، زرهی و مکانیزه دشمن ۳۰ درصد آسیب دیدند که به دلیل کمبود نیرو، همچنان در منطقه عملیاتی ماندند تا پس از تجدید سازمان نیروهای آسیب‌دیده و جایگزینی آنها، به عقب منتقل شوند.^(۳۱) به‌هر ترتیب، عملیات والفجر ۸ سبب شد تا عراق توان بسیار زیادی را صرف آن کند و با شکست سنگینی که به اجبار پذیرفت، ضربه روحی - روانی قابل توجهی بر ارتش این کشور وارد شد. و در نهایت، مهم‌ترین نتیجه به‌دست‌آمده در عملیات والفجر ۸ آزادسازی شهر فاو، انهدام سکوهای پرتاب موشک، قطع امکان تردد عراق به شمال خلیج فارس، تأمین خورموسی و تردد کشتی‌ها به بندر امام خمینی، تسلط بر جنوب اروندرود و هم‌مرز شدن با کویت بود.

مهم‌ترین ویژگی‌های عملیات والفجر ۸ غافلگیری و فریب

فرماندهان سپاه که یک بار موفق به غافلگیری عراق در هورالهوریزه (عملیات خیبر) شده بودند، این بار با پیچیدگی بیشتر و بهره‌گیری از عامل فریب، توانستند عراق را متوجه منطقه هور کنند. غافلگیری عراق در فاو به‌حدی بود که تا دو روز پس از عملیات، ارتش این کشور تصور نمی‌کرد حمله بزرگ سال ۱۳۶۴ ایران از آن منطقه باشد.^(۳۲)

موقعیت زمین

تجربه عملیات‌های گذشته نشان داده بود که به دلیل ضعف زرهی و ضدزره جمهوری اسلامی و متقابلاً آتش انبوه ارتش عراق و استفاده از تانک، حتی‌الامکان باید مناطقی برای

آماده شدن رزمندگان برای انتقال به منطقه عملیاتی - کنار رودخانه اروند

منطقه را نیز تصرف کنند. در این باره، ماهر عبدالرشید، فرمانده سپاه سوم عراق می‌گوید: «ایران در عملیات جاری خود روش‌های نظامی نوینی را به کار برده است و برخلاف توقع، در شرایط جوی سختی که باران‌های شدید می‌بارید، با استفاده از مردان قورباغه‌ای و پیشقراولان رزمی، حمله خود را به موضع ما آغاز کرد.» رادیو امریکا نیز در همین خصوص اعلام کرد: «تحلیلگران نظامی غرب معتقدند که ایران برای عبور از شط‌العرب نیاز به داشتن تجهیزات کافی داشته و متعجب از این موضوع‌اند که چگونه با تجهیزات اندک توانسته‌اند از این آبراه عبور کرده و به مواضع عراقی‌ها دست یابند.»^(۳۱)

وحدت فرماندهی

موضوع مهم دیگر آن است که باتوجه به آنکه در این عملیات فقط یگان‌های پیاده سپاه پاسداران در حمله دخالت داشتند، ترکیب همگون نیروها و فرماندهی واحد، امکان برنامه‌ریزی و ضمانت اجرای تصمیمات را به راحتی میسر می‌ساخت. در این عملیات، ارتش جمهوری اسلامی با بهره‌گیری از نیروی هوایی، هوانیروز، دفاع ضد هوایی هاگ و توپخانه به پشتیبانی از عملیات پرداخت.

و مهم‌ترین ویژگی‌های عملیات والفجر ۸ است. در واقع، عبور از رودخانه اروند با عرض و عمق زیاد و شتاب زایدالوصف - که به گفته برخی کارشناسان، سرعت جریان آب رودخانه نزدیک به ۷۰ کیلومتر است - کار بسیار پیچیده و خطیری بود که می‌بایست با محاسبه دقیق و آگاهی از جوانب امر انجام می‌شد؛ در غیر این صورت، علاوه بر اینکه موفقیت عملیات در پرده ابهام قرار می‌گرفت، تعداد بسیار زیادی از غواصان نیز شهید می‌شدند. این موضوع آن قدر مخاطره‌انگیز بود که برخی فرماندهان نظامی کلاسیک، عملیات عبور از اروندرود را غیرممکن می‌خواندند و کمترین موفقیتی برای آن قائل نبودند؛ لیکن دقت نظر فرماندهان سپاه در دستیابی به اطلاعات لازم، آموزش‌های خاص برای عبور از اروند، انتخاب حساب‌شده غواص‌ها، انتخاب مناسب‌ترین نقطه برای عبور باتوجه به عرض رودخانه، توجه کافی به حالت‌های مختلف جزرومد آب و عوامل دیگری از این قبیل، سبب شد تا آنان بتوانند شکل جدیدی از عملیات نظامی را که در نوع خود در تاریخ نظامی جنگ‌های منطقه و شاید جهان بی‌سابقه بود، انجام دهند و با اقتدار کامل، ضمن عبور از اروند و شکستن خط،

بازتاب سیاسی

پیروزی نظامی جمهوری اسلامی ایران در فتح فاو، موازنه نظامی - سیاسی جنگ را به میزان قابل ملاحظه‌ای به نفع ایران، تغییر داد و جریان جنگ را پیچیده‌تر کرد. این اقدام ایران واکنش‌های بسیاری را در محیط بین‌المللی و منطقه‌ای در پی داشت. رژیم عراق نیز واکنش تندتری در ابعاد مختلف جنگ از خود نشان داد. ایالات متحده آمریکا پیروزی قوای ایرانی را که موجب فرارگرفتن ایران در کنار مرزهای کویت شد،

تهدیدی مهم برای منافع خود قلمداد کرد و در سطح منطقه دست به تحرکات دیپلماتیک زد؛ جرج بوش رئیس‌جمهور آمریکا، به کشورهای عربستان، بحرین، عمان و یمن شمالی سفر کرد و با مقامات این کشورها دیدار کرد. ریچارد مورفی معاون وزیر خارجه آمریکا، با طارق عزیز وزیر امور خارجه عراق، ملاقات کرد. مهم‌ترین محور گفت‌وگو در این ملاقات‌ها، گسترش جنگ ایران و عراق بود. همچنین امریکایی‌ها اعلام کردند که در صورت به‌خطر افتادن تردد

کشتی‌ها در خلیج فارس، وارد عمل می‌شوند^(۳۳) و با همین بهانه، ۴ فروند قایق خود را به بهانه تضمین امنیت کویت، گشت‌زنی و محافظت از سواحل کویت وارد شمال خلیج فارس کردند.^(۳۳)

علاوه بر این، آمریکا در صدد برآمد تا با هماهنگی شوروی خط مشی جدیدی را در برابر جنگ اتخاذ کند. شولتز وزیر خارجه آمریکا اعلام کرد، میان دو ابرقدرت برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق، ابتکار تازه‌ای در جریان است.^(۳۴) وی همچنین اظهار کرد: در جریان این مذاکرات (در استکهلم) واشنگتن و مسکو به این توافق رسیدند که پایان یافتن جنگ

مرحله‌بندی عملیات، پی‌بردن به نحوه عبور از رودخانه، چگونگی شکستن خط و گرفتن سرپل و چگونگی هوشیاری دشمن و تدبیر مرحله‌بندی عملیات، قطعاً نیازمند حضور در غرب اروند و شناخت بیشتری از عکس‌العمل‌های دشمن بود.

به نفع آمریکا و شوروی است.^(۳۵)

اقدام دیگر مقامات امریکایی را در ایفای نقش در شورای امنیت برای تصویب قطعنامه جدید علیه ایران و کاهش قیمت نفت، می‌توان ملاحظه کرد. آنها همچنین به کمک رسانه‌های غربی، موج جدیدی را درباره نسبت دادن تروریسم به ایران و جوسازی در مورد خریدهای تسلیحاتی ایران به راه انداختند. رادیو آمریکا در این باره، به نقل از *واشنگتن تایمز* اعلام کرد: ایران ۷۷ موشک زمین‌به‌زمین و ۶۰ موشک زمین‌به‌هوا - که قادر است هواپیماهای میگ ۲۳ و میزهای اف ۱ را سرنگون کند - از سوریه و کره شمالی تحویل گرفته است.^(۳۶)

نشریه انگلیسی *آبزرور* هم نوشت: ایران اخیراً از انبارهای اروپایی ۱۰ هزار موشک ضدتانک تاو، ساخت آمریکا را به بهای هر فروند ۱۶ هزار دلار خریداری کرد.^(۳۷) انستیتو مطالعات استراتژیک لندن اعلام کرد: چین در ماه مارس ۱۹۸۵ با فروش معادل ۱/۶ میلیارد دلار تسلیحات از جمله ۱۴ فروند جت شناسایی جی ۶۰، ۲۰۰ دستگاه تانک تی ۵۹، سلاح ضدتانک، موشک‌انداز و موشک‌های زمین‌به‌هوا به ایران، موافقت کرده است.^(۳۸)

اتحاد جماهیر شوروی (سابق) نیز پس از عملیات به موضع‌گیری در برابر جنگ پرداخت. گرومیکو وزیر امور خارجه این ابرقدرت، اعلام کرد: موضع‌گیری شوروی در جنگ تغییرناپذیر است. چه وقتی که عراق وارد [خاک] ایران شد و چه حالا که ایران وارد [خاک] عراق شده است، شوروی جنگ را بی‌معنی و غیرضروری می‌داند که باید هرچه‌زودتر متوقف شود.^(۳۹) به علاوه، شوارز نادزه وزیر خارجه و (احتمالاً پدیماکف) معاون وزیر خارجه این کشور با مقامات عراقی دیدار و گفت‌وگو کردند. مقامات رسمی شوروی در یک واکنش جانب‌دارانه از عراق، اظهار کردند که مسکو از پیشنهادها صلح صدام برای پایان جنگ پشتیبانی می‌کند.^(۴۰) دبیرکل سازمان ملل متحد از کشورهای آمریکا و شوروی خواست که از نفوذ خود استفاده کرده، جنگ را پایان دهند. رئیس شورای امنیت

جنگ پرداخت، اما هیچ‌گونه موضع مشخصی اتخاذ نکرد. پنج ماه بعد رئیس دوره‌ای این جنبش در اجلاس حراره، عراق را متجاوز اعلام کرد.^(۴۳)

مهم‌ترین بازتاب این عملیات، کاهش قیمت نفت بود که با هدف کاستن از توان اقتصادی و درآمد ارزی جمهوری اسلامی انجام شد. این کاهش تا مرز هر بشکه ۶ دلار پیش یافت. عربستان به‌همراه کشورهای دیگر تولیدکننده نفت با افزایش تولید و اشباع بازار نفت، نقش بسزایی در ایجاد این وضعیت داشتند. این عمل

عربستان که با پوشش "استراتژی سهم بازار" توجیه می‌شد، تا یکی دو سال قیمت نفت را پایین نگه داشت.^(۴۴)

علاوه‌براین، ازدست‌دادن فاو، فشار مضاعفی را در سطوح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بر عراق وارد کرد. از این‌رو رژیم عراق دست به اقدامات وسیع سیاسی - نظامی زد. مهم‌ترین اقدامات عراق که در واکنش به شکست فاو انجام شد، حمله به هواپیماهای مسافربری ایران که حامل تنی چند از نمایندگان مجلس، از جمله آیت‌الله محلاتی

نماینده حضرت امام خمینی (س) در سپاه، حمله به قطار مسافربری در ایستگاه هفت‌تپه خوزستان و حمله به مراکز اقتصادی و صنعتی با تأکید بر منابع نفتی (پایانه خارک، پالایشگاه‌ها و...) بود. اجرای عملیات‌های محدود تهاجمی با عنوان استراتژی "دفاع متحرک" اقدام دیگر عراق بود که در نتیجه آنها توانست برخی مواضع مرزی ایران و شهر مهران را تصرف کند. با اجرای عملیات کربلای ۱ و بیرون‌راندن ارتش عراق از شهر مهران، این استراتژی نیز با شکست مواجه شد و رژیم عراق بار دیگر در لاک دفاعی فرورفت.

سازمان ملل نیز با تصریح اینکه ایران عامل ادامه‌یافتن جنگ بوده است، همین درخواست را مطرح کرد. در همین خصوص، شورای امنیت قطعنامه جدیدی را درباره جنگ به تصویب رساند. در بند ۳ پیش‌نویس قطعنامه آمده است: دبیرکل، از ایران و عراق بخواهد دو کشور بی‌درنگ در زمین، دریا و هوا آتش‌بس را رعایت کرده، بلافاصله همه نیروهای خود را تا مرزهای بین‌المللی شناخته‌شده به عقب بکشند.^(۴۵) این موضع با توجه به قطعنامه‌های قبلی این شورا که در برابر تهاجمات زمینی، دریایی و هوایی عراق صرفاً به اظهار تأسف، آن هم بدون ذکر نام عراق اکتفا می‌کرد، به اتفاق آرا تصویب شد؛ در تصویب قطعنامه‌های قبلی، این همگونی در میان اعضا وجود نداشت. عراق بی‌درنگ قطعنامه تصویب‌شده را پذیرفت، اما وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران در پاسخ به آن، در تاریخ ۱۳۶۴/۱۱/۱۷، با صدور بیانیه‌ای اعلام کرد: «عدم موضعگیری صریح و قاطع در این زمینه (تعیین متجاوز) نشانگر آن است که شورا هنوز اراده سیاسی لازم را در این زمینه ندارد. بر این اساس، آن قسمت از قطعنامه که به کل موضوع جنگ و خاصه مناقشات مربوط می‌شود ناقص و بی‌اعتبار و غیرقابل اجراست... اولین قدم برای حرکت به سمت حل عادلانه جنگ، محکومیت صریح عراق به‌عنوان متجاوز است.^(۴۶)

کشورها و سازمان‌های عربی نیز نگرانی خود را در مورد پیروزی ایران آشکار کردند. عربستان سعودی در یک اقدام جانب‌دارانه از عراق به ترکیه پیشنهاد داد در صورتی که این کشور روابط تجاری خود را با ایران قطع کند، ضرر و زیان مالی آن را به عهده می‌گیرد. ملک حسین پادشاه اردن، در همین خصوص به میانجیگری میان عراق و سوریه و آشتی‌دادن دو کشور پرداخت و شورای همکاری خلیج فارس نیز در تاریخ ۱۳۶۴/۱۲/۱۳ تشکیل جلسه داد و علیه ایران موضع‌گیری کرد.

جنبش عدم تعهد به‌عنوان یک سازمان بین‌المللی در هفتمین اجلاس خود در تاریخ ۱۳۶۵/۱/۲۷، به بررسی

عوامل عدم توجه عراق به

فعالیت‌های ایران در شرق اروند:

۱. منصرف شدن ایران از حمله به فاو در تابستان سال ۱۳۶۳،
۲. شدت و گستردگی فعالیت در هورالهویزه،
۳. تحلیل کلاسیک دشمن از عدم امکان عبور ایران از اروندرود.

